BOEKBESPREKINGEN

J. H. F. Kohlbrugge, 's Menschen Religie. Deel II: Voorstellingen der volkeren betreffende de ziel. 196 blz. J. B. Wolters, Groningen-Batavia, 1933. Geb. f 3.90.

Moest ik er in de beoordeling van het eerste deel van „'s Menschen Religie" op wijzen, dat het animisme er schraal was afgekomen, Professor Kohlbrugge heeft dit klaarblijkelijk ook als een leemte beschouwd en een afzonderlijk deel laten volgen, geheel gewijd aan de „Voorstellingen betreffende de ziel". In een groot aantal hoofdstukken worden genoemde voorstellingen van vele zijden bekeken. Verschillende beschouwingen raken niet zozeer „'s mensen religie" dan wel „der primitieven philosophie". Zo de bespreking van de verblijfplaats der ziel in het levende lichaam: hoofd, hart, bloed, polsen, oog, buik, lever, enz. Iets religieus is er aan het toekennen van een ziel aan levende wezens op zich zelf niet, maar aangezien het geloof in bezieling in verband staat met dat in het voortbestaan van de ziel na de dood, welke zielsvoorstelling zeker betekenis heeft voor de godsdienst, is het gerechtvaardigd, ook de ziel van levende mensen (en dieren) in deze studie te betrekken. Wellicht kan dit ook nog gelden voor de middelen om de ziel niet te doen ontvluchten of te doen terugkeren, al heeft men hier ook weer niet te doen met religie, maar met een soort van psychische therapie.

De schrijver heeft voor zijn onderwerp een litteratuur van bijna 300 boeken en artikelen gebruikt, en zijn werk bevat dan ook een massa gegevens in een betrekkelijk kort bestek, waarmee iemand, die zich in deze stof wil oriënteren, zijn voordeel kan doen.

Daarbij zal men wel de nodige voorzichtigheid moeten betrachten, want niet alle uitspraken van den schrijver kunnen zonder meer aanvaard worden. Zo vond ik (blz. 10): „elk mensch is de overtuiging aangeboren, dat hij na den dood van zijn lichaam voortbestaat, onsterfelijk is" wat vooral vreemd aandoet, als men enige regels tevoren gelezen heeft, dat de tijd van het materialisme, waarin de ziel beschouwd werd als een afscheidingsproduct van de hersenen, zoals de urine van de nieren, thans weer is verlopen en de mensheid weer in een ziel gelooft. Men vraagt zich af, hoe het dan met de „aangeboren overtuiging" van die materialisten gegaan is.

Vreemd ook doet de uitspraak aan, dat wij, „zoodra er over de psyche gehandeld wordt, slechts daarom zooveel wijzer schijnen dan zij, [de primitieven] omdat wij er ons aan gewend hebben er niet meer over na te denken. Dat kunnen de natuurvolkeren nu niet laten".

Niet verhelderend komt mij voor de vergelijking van de ziel met een stuk radium, een electrisch geladen batterij of met bloemengeur (blz. 50) en evenmin kan ik mij met de opvatting verenigen, dat natuurvolken geloven in het bestaan van meer dan één ziel in den mens. De voorstelling van ziel moge ook bij hoogbeschaafde volken nóg zo wazig zijn, men kan toch wel als gangbare opvatting aannemen, dat bij dezen onder ziel verstaan wordt de geestelijke persoonlijkheid.

Nu kunnen natuurvolken vijf, zes of nog meer levensuitingen met verschillende namen onderscheiden, de vertaling van deze namen met „ziel" is persé fout, omdat elke persoon tenslotte maar één persoon is en de uitdrukking „de mens heeft vijf zielen", zou betekenen „de mens bestaat uit vijf (geestelijke) mensen." Het is beter, de termen onvertaald te laten, dan een vertaling te bezigen, die zeker verkeerd is en dus verwarring sticht.

Ook het aanvaarden van het geloof in twee dodenzielen (één bij het graf en één in het zielenband) is m. i. onnodig voor het verklaren van tegenstrijdigheden in de houding tegenover de doden, wat ik hier niet nader kan uiteenzetten. Vgl. Koloniaal Tijdschrift).

Wanneer ik enige bezwaren naar voren breng ten opzichte van Kohlbrugge's werk, wil dit niet zeggen, dat ik mij niet met veel van het gebodene kan verenigen. De „voorstellingen der volken betreffende de ziel" worden in hun velerlei vormen zodanig ten tonele gevoerd, dat ze een leerzaam beeld vormen voor degenen, die beginnen dit onderwerp te bestuderen. En voor dezulken is het boek blijkbaar bestemd. J. J. FAHRENFORT.

Franz Borkenau. Der Uebergang vom feodalen zum bürgerlichen Weltbild. Studien zur Geschichte der Philosophie der Manufacturperiode. 559 bl. Alcan, Paris. 1934. fr. 100.

Dit werk is een op de bronnen gebaseerd onderzoek naar den samenhang van anthropologie (psychologie) en theologie van den beginnenden modernen tijd — met de mechanisch-mathematische natuurwetenschap en het rationalisme, op welk meer algemeen onderzoek dan volgt een kenschetsing der burgerlijke wereldbeschouwing, ontwikkeld aan de groote philosophische systemen van 1630—1660.

Na uiteenzetting zijner opvatting van den samenhang tusschen maatschappij en wereldbeschouwing concludeert de schr., dat de groote maatschappelijke veranderingen van de 16de en 17de eeuw, voornamelijk in Holland, Engeland en Frankrijk voorafgaan aan, en de oorzaak zijn van het nieuwe wereldbeeld, dat samenhangt met het natuurbeeld. De veranderingen, die deze beelden ondergaan, worden steeds veroorzaakt door twee elementen: ervaringen, stammend uit het productieproces, en voorstellingen omtrent eigen zijn en wezen, in hoofdzaak bepaald door de maatschappelijke ordening waarin men leeft. Het maatschappelijk leven nu werkt 't meest in op het wetenschappelijke door de meest algemeene categorieën, die als ordenende begrippen, ook het natuurbeeld samenhouden. Hoe ontstaan nu de categorieën der moderne natuurwetenschap, in 't bijzonder het begrip *wet*. De geschiedenis van dit begrip brengt ons op een punt, waar, in het woord *wet*, natuur- en rechtswetenschappelijke beteekenissen samenvallen, en waar men dus den samenhang tusschen staatsopvatting en natuuropvatting kan inzien en tevens waarom ze later zoover uitéén gaan. De beteekenis van het begrip *lex naturalis* wordt nu nagespeurd in late oudheid, vroege scholastiek, bij Thomas van Aquino, het Nominalisme, Cusanus, Calvijn, Ficinus, Copernicus, Vives, in de late renaissance, en bij Bacon. Hierop volgt een hoofdstuk over Naturrecht en Gesellschafsvertrag, en ten slotte een over de nieuwe moraal en de nieuwe theologie in Renaissance, Calvinisme, neo-stoïcisme, scepticisme, libertinisme, Molinisme, Jansenisme, om dan over te gaan van de moderne philosophie, die „Universalwissenschaft" wil zijn, *Gassendi*, den eclecticus, vijand van scholastiek en modern denken beide, en die in een nieuw licht

wordt gesteld tegenover de gangbare opvatting van Lange; *Hobbes*, een der groote medestichters van de moderne natuurwetenschap en de eerste verkondiger van de burgerlijke, a-religieuze souvereiniteitsleer; en ten laatste *Pascal*, in wiens grootsch en tragisch leven, samenvatting van alle burgerlijke problemen en tevens hunne verwerping, de meest karakteristieke van de 17de eeuwsche pogingen tot een gesloten levensbeschouwing wordt geschetst.

Dit enorme boek is zéér belangwekkend, in den besten zin geleerd en scherpzinnig; de stijl voortreffelijk helder en ook in de polemische gedeelten zuiver zakelijk. Den lezer een indruk te geven van de verbijsterende hoeveelheid gedachten, opvattingen, interpretaties enz. verbiedt de ruimte. Ik kan slechts op enkele punten, uiterst kort, wijzen; het werk verdient in alle opzichten ernstige studie. Mijn bezwaren gelden philosophie, methode en vele der historische verklaringen van den schrijver, hoewel van deze laatste er verscheidene mij verrassend nieuw en vruchtbaar schijnen. Zijn philosophie schijnt mij door al te sterke relativeering theoretisch de héële wetenschap ad absordum te voeren — is echter in de practijk van het werk onmerkbaar. In zijn uiteenzetting omtrent het dialectisch materialisme wordt het nergens duidelijk of de dialectiek hier een nieuw logisch beginsel is, of slechts het psychologisch inzicht, dat men een zaak van vele zijden kan bezien. Van de toepassing eener vermeende logisch-dialectische methode is in het boek niets te bespeuren. De gebreken die de schr. in een polemiek tegen Weber aanwijst in diens zoogenaamde „mechanistische" methode, welke de afzonderlijk genomen, historische factoren onderzoekt, bestaan m. i. niet, en komen slechts neer op een mogelijke onvolledigheid van W.'s historisch materiaal; en de bewering dat deze methode slechts vraagt naar de *werking* eener ideologie, nooit naar hare *oorzaken*, wordt weerlegd door 't feit, dat er talrijke onderzoekingen zijn b.v. naar het ontstaan van het Christendom, enz. Evenmin geldt hier het verwijt der exclusiviteit der probleemstelling dezer methode: *elke* probleemstelling is exclusief, hoe scherper ze is, des te exclusiever. Is de vraagstelling onzeker, vaag, dan moet het antwoord dat ook zijn. Daarom behoeft het „analogistisch" denken, dat door den schr. „unklar" wordt genoemd, slechts een scherpe probleemstelling, die tot min of meer exacte analogie voert, om vruchtbaar te zijn. Het gansche werk van den schr. is op deze analogieredeneeringen gebouwd: reeds dadelijk wordt de mechanisch-mathematische opvatting der moderne natuurwetenschap een poging genoemd de heele natuur op te vatten naar analogie van de processen in een manufactuur (in Galilei's Discorsi). En zoo door 't heele boek heen. Tot het voornaamste van het werk is te rekenen de poging aan te wijzen, dat de moderne natuurwet feitelijk de terugprojecteering is, uit de sfeer van de natuur, van de in die natuur gelegde vraagstellingen, die maatschappelijk bepaald zijn. Dat de aequivalentie van oorzaak en werking in de mechanische natuurwet de terugprojecteering zou zijn van de kapitalistisch-maatschappelijke eisch der aequivalente ruilen schijnt mij echter absurd. Eveneens heb ik bezwaren tegen verscheiden historische verklaringen: zoo als de schr. aan de oneindige progressie der wetenschap de kapitalistische concurrentie-maatschappij als oorzaak toeschrijft, of wanneer hij het al-rationalisme, belichaamd in de Duitsche idealistische systemen de diepste opvatting der kapitalistische wereld noemt. De gelijkstelling van de „gentry" in Frankrijk met de Hollandsche oligarchie en de eigenlijke gentry in Engeland lijkt mij zeer problematisch. De Hollandsche oligarchie was m.i. geen halffeodale stand — en spreken van het democratisch Caesarisme der Oranjes kan slechts iemand,

die wel zéér onvoldoende is georiënteerd in de geschiedenis van dit land. Ook houd ik Hobbes Leviathan niet voor de theorie van heel een natie, maar voor een uitzondering, een extreem, verklaard door de revolutionnaire tijden. En ten slotte waag ik het in de negatieve waardeering der 17de eeuw met den schr. te verschillen: hij schrijft er een monumentale bladzijde over (Voorrede XII); zijn pessimistische conclusie berust op zeer eenzijdig materiaal (zie b.v. Clark, The Seventeenth Century, 1931).

H. A. LEENMANS.

J. E. Feisser. De geneeskundige en hygiënische verzorging in Nederland mede in verband met de veranderingen in de economische structuur. Inleiding gehouden ter vergadering van de Alg. Ned. Vereeniging voor Sociale Geneeskunde op 5 Januari 1935 te Amsterdam. 47 blz. H. J. Paris, Amsterdam. 1935. f 0.50.

Deze rede geeft blijk van praktischen zin en breeden kijk op den tegenwoordigen toestand. Vooral het duidelijk aangeven van de ernstige fouten, die aan het *Ziekenfondswezen* kleven, heeft onze bijzondere instemming. Waar wij zelf 20 jaar in het gareel hebben meegeloopen als ziekenfondsarts, hebben we deze fouten steeds gevoeld. Er zijn er echter veel meer, zij het dan ook van minder belangrijken aard dan die door Feisser genoemd. Door het toenemen van de concurrentie onder artsen neemt het aantal misbruiken ook toe. Feisser heeft den moed — en hij kan dat doen uit hoofde van zijne positie — den vinger op de wonde plek te leggen. Of zijn therapie de juiste is, durven wij niet onderschrijven. Hier wreekt zich het feit, dat Feisser nooit „aan den lijve" gevoeld heeft ziekenfondsarts te zijn. Hem is de psychologie van den „busklant" onbekend, en met dien factor moet rekening worden gehouden, afgezien nog van de artsen, apothekers en tandartsen, die ook een stem in het kapittel hebben. Dat neemt niet weg, dat Feisser de gemoederen heeft opgeschrikt en wakker geschud. En dat is al veel waard. Het boekje moet door een ieder, die direct of indirect belangstelt in de medische verzorging van ons volk, gelezen worden. En hij doe dan zijn voordeel er mee.

J. SANDERS.

Dr. H. C. Sauër. Geneeskundige Verzorging van den minvermogenden zieke in Nederland. 165 blz. H. J. Paris, Amsterdam. 1935. 2.75.

Dit proefschrift is een weldoorwrochte studie. De geschiedenis van het ziekenfondswezen van af den vroegsten tijd tot heden wordt objectief en duidelijk uiteengezet. De uiteraard eenigszins droge geschiedenis wordt in aangenamen vorm verteld. Vooral hetgeen door de overheid en van particuliere zijde na den oorlog op het gebied der geneeskundige voorziening is geschied, wordt duidelijk en zakelijk door collega Sauër uiteengezet. De ongevallenwet, de ziektewet, de invaliditeitswet worden uitvoerig beschreven. De geneeskundige controle wordt critisch besproken.

Het geheel laat zich moeilijk in een kort bestek bespreken. De conclusies, waartoe Sauër komt, verschillen weinig van het standpunt, door de Nederlandsche maatschappij tot bevordering der geneeskunde ingenomen.

Ieder, die wil weten, hoe het ziekenfondswezen zich in ons land heeft ontwikkeld, en verder moet ontwikkelen, leze dit belangrijke boek.

J. SANDERS.

Prof. Dr. P. A. Diepenhorst, De Eigendom. 490 blz. J. H. Kok, Kampen, 1933. f 5.50, geb. f 6.75.

De schrijver heeft zich in dit werk tot taak gesteld materiaal bijeen te brengen voor het vormen van een rustig, bedachtzaam oordeel en voorts een overzicht te geven van de voornaamste vraagstukken op het gebied van den eigendom en aanknoopingspunten aan te wijzen voor een bevredigende oplossing der hoofdvragen. (blz. 9).

Prof. Diepenhorst gaat uit van den strijd tegen den eigendom (blz. 13—99). Hij ziet dien strijd in het verzet der communistische idee tegen het principe van het kapitalisme, waarbij hij een scherpe grens trekt tusschen het vroegere religieuze en het moderne communisme. De schrijver stelt den communistischen tegenstander de vraag: Zijn inderdaad de dagen van het kapitalisme geteld? Zoo ja, wat dan? Zoo niet, wat dan? (blz. 103). Hij houdt het kapitalisme niet voor een modern verschijnsel (blz. 107 e.v..) Het zou daarom niet als oorzaak van de hedendaagsche crisis aangenomen kunnen worden. De hoofdzaak van deze crisis zou afgezien van „hyperrationalisatie" en autarkie, de oorlog zijn. Het kapitalisme is altijd nog het meest geschikt voor planmatige economie, die hij identiek met het socialisme acht (blz. 141—195). Het begrip Planwirtschaft is vaag en onduidelijk, het is niet mogelijk het daarin vervatte doel te bereiken en al ware dit wel mogelijk, door een eenigszins omvangrijke centralisatie van de nationale en internationale economie, dan nog zou het niet gewenscht zijn. Niettegenstaande deze scherpe stelling, neemt Prof. Diepenhorst voor bepaalde gebieden een anti-individualistische houding aan, waar hij de mogelijkheid van beperking der bankvrijheid en van ingrijpende kapitalistische monopolies (trusts en kartels) beoogt. „Te veel ellende heeft de ongebonden wedstrijd der individuen voorheen gebracht, dan dat de periode van den „klappermanstaat" opnieuw zou mogen worden ingeluid" (blz. 176).

Als afschrikkend voorbeeld van planmatige voortbrenging schildert Prof. Diepenhorst uitvoerig het vijfjarenplan van Sovjet-Rusland (blz. 195—269). De eigendomstheorieën (Okkupatie-theorie, arbeids-theorie, persoonlijkheids-theorie, legaltheorie) worden in den breede behandeld. Hij veroordeelt al deze theorieën, het strengste de legale theorie, daar deze ontkent, dat er reeds eigendom bestond voor de staat een eigendomswet uitvaardigde, en voorbijziet, dat, wanneer de eigendom slechts door de wet gerechtvaardigd zou kunnen worden, ook zijn afschaffing gerechtvaardigd is, wanneer de wet die afschaffing voorschrijft. De opvatting van den schrijver zelf omtrent den eigendom kon men, jammer genoeg, slechts uit enkele afzonderlijke opmerkingen afleiden, welke wij vinden in de laatste beide hoofdstukken van het werk, handelende over den eigendom in de Heilige Schrift en de verhouding tusschen overheid en eigendom (blz. 321—478). Wij zullen beproeven ze samen te vatten. De privaateigendom is een instelling, welke alleen kon bestaan bij een religieus gefundeerde idee omtrent de zelfstandigheid der persoonlijkheid. Zonder een vrij individueel beschikkingsrecht is een menschelijke persoonlijkheid niet mogelijk. Maar de mensch is niet alleen een zelfstandig wezen, hij is ook deel der maatschappij. Daarom kon het eigendomsrecht niet onbegrensd zijn. Komt dit recht in botsing met hoogere maatschappelijke behoeften, dan moet het zich naar deze sociale eischen richten. Maar de persoonlijke wil is altijd nummer een; de beperking van den eigendom is slechts de ultima ratio.

Het is een verdienste van den schrijver in dezen tijd het probleem van den

eigendom opnieuw aan de orde gesteld te hebben. De lezer zal in het werk rijk materiaal vinden dat als aansporing tot onderzoek groote waarde heeft. Een kritische beschouwing van het werk richt zich tegen het grondbeginsel daarvan. Prof. Diepenhorst wil door zijne uiteenzettingen een maatstaf voor de beoordeeling van den eigendom verkrijgen. Dit veronderstelt echter, dat wij weten, wat eigendom is. Prof. Diepenhorst gaat klaarblijkelijk van het begrip „wettelijke eigendom" uit. Echter bestaat in onzen tijd het probleem van den eigendom juist hierin, dat eigendom door dit rechtsbegrip niet meer gedekt wordt. De werkelijke eigendom is niet meer een zuiver persoonlijk eigendom. Hij is geworden een complex van persoonlijke bevoegdheden en staatrechtelijke beperkingen, die zijn oorspronkelijk karakter gewijzigd hebben. Wij kunnen den modernen eigendom slechts begrijpen, indien wij dit begrip onderbrengen bij het ruimer algemeene begrip van den eigendom, dat zoowel staatsrechtelijken, als persoonlijken eigendom insluit, en daarvan uitgaan. De werkelijke eigendom is ook niet meer een „absoluut recht". De voorstelling van het absolute recht is afkomstig van den tijd toen de mensch wezenlijk in een onmiddellijk verband met zijn eigendom stond en slechts zijn wil daarover te beschikken had. Deze voorstelling is heden verouderd. In het systeem van de maatschappelijke huishouding raakt de wil van den bezitter op den achtergrond, de beschikking over den eigendom wordt door maatschappelijke krachten bepaald, die van boven af den bezitter de richting van zijn willen voorschrijven. Of b.v. de machines eener fabriek zullen werken of stilstaan, hangt niet meer af van den wil van den ondernemer alleen, maar vooral van de behoefte der maatschappij aan de producten, welke de machines vervaardigen. Tenslotte kan men den werkelijken eigendom niet meer als een zuiver zakelijk recht opvatten. Eigendom is tevens een heerschersrecht over menschen en is niet alleen een verhouding van den bezitter tot zijn bezitting, maar ook de verhouding tusschen hem en andere menschen, de huur-, pacht- en arbeidsverhoudingen, door welke de eigendom ten nutte gemaakt wordt. Dit alles heeft het wezen van den eigendom gewijzigd. De eigendom is niet meer alleen een factor in het individueele levensproces, maar is geworden een factor in het maatschappelijk levensproces, waarvan hij afhankelijk is, maar waarop hij tevens bepalend inwerkt. Het verschil tusschen het abstracte eigendomsbegrip, waarop nog altijd de zoogenaamde „eigendomstheorieën" gebouwd worden, en den werkelijken eigendom is zoo groot, dat het naar onze meening eerst dan mogelijk zal zijn, een eigendomsleer te kunnen samenstellen, wanneer dit onderscheid scherp in het oog gehouden wordt en daaruit de noodige consequenties getrokken worden. Eerst wanneer de eigendom niet meer als abstracte formule, maar in zijn werkelijken verschijningsvorm beschouwd wordt, zullen oordeelen over den eigendom en de legislatieve steunpunten voor zijn behandeling op een hechte basis rusten. H. SINZHEIMER.

Mr. B. van den Tempel Jzn., Democratische vrijheid en socialistisch recht. XV en 278 blz. H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., Haarlem, 1933 f 4.—, geb. f 4.90.

Dit boek is het academisch proefschrift van den schrijver, die daarmede aan de Universiteit van Amsterdam den graad van doctor in de rechtsgeleerdheid heeft behaald.

De auteur behandelt in hoofdzaak twee vraagstukken: de socialistische

diktatuur en de organisatie en decentralisatie van de lagere organen bij de opbouw van het socialisme. Hij gaat uit van wat hij noemt „de beide natuurrechtelijke grondbeginselen". Het eerste is de eis, dat ieder mens moet strijden voor de ontwikkeling en ontplooiïng van elk der mensen en van de mensheid in haar geheel; het tweede beginsel „de eis van de gelijkheid": „de mogelijkheid tot deelname aan deze ontwikkeling en ontplooiïng moet in zo gelijk mogelijke mate over de individuen worden verdeeld".

Van den Tempel noemt dit zonder nadere toelichting „de beide natuurrechtelijke grondbeginselen". Hierover bestaat, naar hij uiteenzet, in de rijen der socialisten geen eenstemmigheid. Hij oefent scherpe kritiek op het relativisme der sociaal-demokraten, die menen, dat de inhoud van het recht wisselt met de maatschappelijke omstandigheden. Daartegenover stelt hij de opvatting, dat de socialistische eisen absoluut juist zijn. Herhaaldelijk spreekt hij dan ook van zijn „geloof" in deze beginselen. Om deze te verwezenlijken zou de auteur geen bezwaar maken tegen een diktatuur. Wel verwerpt hij deze, doch slechts omdat de nadelen ervan z.i. groter zijn dan de voordelen. In de West-Europese landen acht hij de diktatuur thans onmogelijk (dit werd geschreven voor in Duitsland een diktatuur werd ingesteld!). Als noodsprong acht hij de diktatuur niet alleen mogelijk, maar ook gerechtvaardigd. Hij beredeneert, dat vrijheid niet kan worden gemist voor het vormen van socialistische burgers, maar wel voor het leggen van de eerste grondslag voor de aanvaarding van het socialisme.

Het tweede deel van het boek, dat m. i. slechts door een dunne draad met het eerste verbonden is, geeft een schets van de wijze, waarop de lagere organen bij de opbouw van de socialistische staat moeten worden samengesteld. Z.i. moeten hierin producenten en konsumenten door vertegenwoordigers van de staat in evenwicht worden gehouden.

Het proefschrift van Mr. Van den Tempel is als denkprestatie van betekenis. Men mist echter vrijwel elke verwijzing naar de zeer uitgebreide literatuur, welke over de behandelde onderwerpen bestaat. Voortdurend komt men zinnen tegen, waarin gezegd wordt „de socialisten zijn zeer vaak van mening", „de marxisten eisen", e.d., zonder een letter dokumentatie. Men vraagt zich telkens af: waarom is dit zo?, maar een bevredigend antwoord vindt men niet. Vooral in een dissertatie is dit een bedenkelijk gemis. Ik wil daaraan direkt toevoegen, dat de enigermate deskundige lezer van het boek overtuigd wordt, dat de schrijver de literatuur uitstekend kent. Juist daarom is het ontbreken van een kritische behandeling ervan te betreuren.

Het tweede en voornaamste bezwaar tegen dit boek moet m.i. in de methode van behandeling worden gezocht. Uitgaande van zijn axioma's redeneert de schrijver door tot hij zijn konklusies bereikt. Van toetsing aan de feiten — in de maatschappijwetenschap onontbeerlijk! — is geen enkele maal sprake. Elke gedachte van den schrijver wordt den lezer uitvoerig en dikwijls meer dan eens medegedeeld. Zo ontstaat een zuiver deduktief, ja spekulatief betoog, dat wel een gesloten geheel vormt, maar op uiterst wankele grondslag rust.

De schrijver toont zich een meester in het logisch redeneren. Hij heeft fundamentele vraagstukken van de staatsleer gesteld, doch niet tot oplossing gebracht. De tijd, welke er sinds het verschijnen van zijn dissertatie is verstreken, heeft aangetoond, hoe gevaarlijk, hoe in strijd met de werkelijkheid, vele zijner opvattingen zijn. Dit neemt niet weg, dat men mag verwachten, dat dit niet het laatste werk van Van den Tempel op het gebied der staatsleer zal zijn

en dat, wanneer hij zijn scherpe logische kracht ook gebruikt om de werkelijkheid kritisch te onderzoeken, belangrijke resultaten verkregen zullen worden.

S. MOK.

Ferdinand Tönnies. Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie. Achte verbesserte Auflage. 256 pg. Voorts met register, voorwoord, inhoudsopgave. Hans Buske, Verlag, Leipzig, 1935. Geb. 8 R.M.

Dit boek is slechts te begrijpen in het licht van de tegenstelling tusschen „Aufklärung" en „Romantik".

Het tijdperk der verlichting is individualistisch, rationalistisch, anti-historisch; de romantiek, een „imitation par opposition", universalistisch, organisch, historisch, traditioneel. Ook deze tegenstelling is sinds lang in hoogere synthese opgeheven. Sociologen als St. Simon, Comte, Oppenheimer namen van de „Aufklärung" de rationalistische denkmethode, van de romantiek het universalistisch en historisch principe over. De deductieve methode der verlichting bleef het wapen der theoretische economie, der oeconomia socialis; statistiek, inductie en historisch onderzoek der romantici toonden hun onmisbaarheid voor de kennis der maatschappij, van de societas oeconomica.

Minder bekend is, dat ook op het terrein der philosophie de synthese heeft overwonnen, de scherpe tegenstelling der verlichte en romantische standpunten heeft overbrugd. Op meesterlijke wijze heeft wijlen Prof. Leonard Nelson zulks uiteengezet in zijn opstel „Was ist liberal" ?, opgenomen in zijn werk „Die Reformation der Gesinnung" (2e druk Leipzig 1922, Verlag Oeffentliches Leben Göttingen). Hij schrijft aldaar op pg. 229 o.a.: „Die Vernunft is die oberste Richtschnur aller Wahrheit, sie kann daher selbst nicht des Irrtums verdächtigt, sie kann nicht vom Zweifel angetastet werden. Dies ist die klare wissenschaftliche Begründung des Prinzips des „Selbstvertrauens der Vernunft", dies die klare wissenschaftliche Widerlegung der „Romantik", Freilich, darin behält die Romantik gegen die Aufklärungsphilosophie Recht, dasz die blosze Reflexion unvermögend ist, irgend welche positiven Normen der Kultur zu sichern, und dasz diese Normen anderswoher gegeben sein müssen. Aber die Romantik hat unrecht, sich darum von aller Reflexion überhaupt loszusagen und auf die Notwendigkeit einer äuszeren Autorität zu schlieszen. Denn wenn die Reflexion auch nicht die Quelle jener Normen ist, so ist sie doch das unentbehrliche *Mittel*, um die dunkel in uns liegenden Normen zum klaren *Bewusztsein* zu erheben. So schlichtet Fries den Streit zwischen Aufklärung und Romantik".....

Het is er helaas zeer ver van af, dat deze synthese in theorie en practijk reeds algemeen is aanvaard. Integendeel, ze is nog veel te weinig bekend. Daardoor is ze te verklaren, dat de verlichting zoowel theoretisch als practisch al te zeer terrein heeft verloren en evenzeer, dat de positie der romantiek sterker schijnt, dan ze inderdaad is.

Men denke in dit verband aan moderne politieke stroomingen, aan de principieel tegen het intellect gerichte standpunten van schrijvers als Bergson, Klages enz. Met hoeveel geest is niet getracht de onmacht van den geest te bewijzen, om de machten van intuïtie of traditie op den troon te kunnen verheffen ! Op uitnemende wijze is één en ander geschetst in het boek van E. Brunner „Erlebnis, Erkenntnis, Glaube". Het Christelijk Geloof gaat daarin principieel boven de tegenstelling „Aufklärung-Romantik" uit Vermelding verdient, dat Prof. Dr. Albert Schweitzer in zijn prachtboek „Aus meinem Leben

und Denken" slechts van een hernieuwd verbond tusschen gelooven en denken redding onzer cultuur verwacht.

Mijn bezwaren tegen het boek van Tönnies zou ik in de volgende punten willen samenvatten.

1. Het blijkt niet, dat hij van de op het Romantische standpunt geoefende kritiek en van voormelde synthese heeft kennis genomen.

2. Hij gaat niet in op de kritiek, welke o.a. door Oppenheimer in zijn System der Soziologie I pg. 340 v. op zijn boek is uitgeoefend. Blijkens het voorwoord „zur achten Auflage" is, afgezien van enkele — m.i. principieel irrelevante — „Zusätze" het boek van 1935 net zoo als de voor 50 jaren verschenen eerste druk.

3. Niet alleen de inhoud, ook de vorm stelt veelal teleur. De stijl is dikwijls duister en de lectuur moeilijk. Met name geldt dit m.i. voor de pgs. 171, 177, 179 vlg.

Het bovenstaande neemt niet weg, dat het werk van Tönnies door kenners als Oppenheimer, Vierkandt, Weber terecht tot de klassieken der sociologische lectuur is gerekend.

De — trots voornoemde gebreken — diepzinnige en belangwekkende inhoud van T.'s werk komt — kort samengevat — op het volgende neer.

De „Gemeinschaft" komt voort uit den „organischen" wezenswil, de „Gesellschaft" uit den „mechanischen" „Kürwillen". „Gemeinschaft" is een organisme, „Gesellschaft" een aggregaat. Meer en meer verdringt „Gesellschaft" de „Gemeinschaft", hetgeen T. in het belang van zedelijkheid en cultuur, die slechts in de „Gemeinschaft" kunnen bestaan, diep betreurt.

Het werk is als volgt ingedeeld:

Boek I Allgemeine Bestimmung der Hauptbegriffe.

Bevat „Thema". 1e afd. Theorie der Gemeinschaft. 2e afd. Theorie der Gesellschaft.

Boek II Wesenwille und Kürwille.

1e afd. Die Formen des menschlichen Willens. 2e afd. Erläuterung des Gegensatzes. 3e afd. Empirische Bedeutung.

Boek III Soziologische Gründe des Naturrechts.

Afd. 1. Definitionen und Thesen. Afd. 2. Das Natürliche im Rechte. Afd. 3. Formen des verbundenen Willens. Gemeinwesen und Staat. Anhang. Ergebnis und Ausblick.

Op Duitsch grondige wijze voert T. de door hem gevonden tegenstelling (die doet denken aan de antieke QUSEI-NOMOOI en de Bergsoniaansche van instuïtie en intellect) op het gansche terrein van het maatschappelijk leven door.

Bezit staat tegenover vermogen, natuurlijk tegenover positief recht, cultuur tegenover beschaving, beroep tegenover zaak, familierecht tegenover verbintenissenrecht, ware tegenover conventioneele gezelligheid en moraal, etc. etc.

Uit het werk blijkt duidelijk van invloed door Schopenhauer en Marx uitgeoefend. Evenzeer aanwezig — hoewel niet genoemd — schijnt mij die van Stein en Bachofen.

Hoofdfout van T. is, dat hij met Comte en Marx de maatschappij ziet als uit de familie en horde gegroeid. Met Oppenheimer's tegenstelling van „reine" en „politische" economie, diens verklaring van den Staat als onderwerping van boeren door herders houdt T. geen rekening. Hij heeft sympathie voor slavernij, adel, grootgrondbezit, instituten die aan het, ook door T. betreurd, gemis van

„Consensus" tusschen de leden en groepen der maatschappij geenszins onschuldig zijn. Zijn gansche probleemstelling wordt daardoor fout. Zelfs bij de antiintellektualisten Schopenhauer en Bergson ligt de ontwikkeling van het intellekt geheel in de lijn der evolutie. Het is niet in te zien, waarom dit intellect — werkend binnen de heilzame kaders van godsdienst en moraal — een noodlottigen invloed zou oefenen. Slechts indien die normen in het verkeer van vijandig tegenover elkander staande groepen en op den duur in den (na onderwerping van groep A door groep B) op geweld steunenden Staat hun heerschappij verliezen, sterft de Consensus weg en treedt het verval der cultuur in.

M.a.w. de principieele scheidingslijn loopt niet tusschen „Wesenwille" en „Kürwille" — hoe belangrijk in menig opzicht ook — maar tusschen het vreedzame ruil- en het tusschen vijanden geldende nomadenrecht.

Trots het vele, dat op T.'s boek is aan te merken, wensch ik het om zijn rijken en veelzijdigen inhoud in handen van alle ontwikkelden. Mits ze zijn ideeën niet klakkeloos overnemen! En niet nalaten zich ook te verdiepen in de daarop uitgeoefende kritiek! A. SPANJER.

Dr. N. W. Lesquillier, „Het Adatdelictenrecht in de magische wereldbeschouwing". Leidsch proefschrift; 278 blz. Eduard Ydo, Leiden, 1934.

De titel van dit boek is ongewoon; misdadenrecht beteekent zeker strafrecht, dus: gewoonte-strafrecht bij volken, in wier leven de magie of ten minste in wier denken het tooveren een groote rol speelt. En toch: de schrijver wijdt een groot deel van zijn boek niet aan het recht, maar aan de misdaden, zooals die naar de magische opvatting gedacht kunnen worden. Hij classificeert die misdaden dan ook op magische wijze:

1. onharmonische handelingen, innerlijke als o.a. bloedschande, uiterlijke als o.a. ordeverstoringen; 2. gevoelskrenkingen; 3. adatvergrijpen; 4. nadeel veroorzakende handelingen: a. mag. groepsbenadeeling, b. materieele groepsbenadeeling, c. mag. individu-benadeeling, d. materieele individubenadeeling als doodslag, diefstal, hekserij enz. Vervolgens bespreekt Dr. L. de behandeling van al deze delicten in de rechtspraak. Hij eindigt met wenschen omtrent de erkenning van de levende beteekenis van het adatstrafrecht, en een slotbeschouwing. Men ziet: een rijke inhoud!

De heer Lesquillier heeft met toewijding geschreven en hij is, we mogen wel zeggen, volkomen op de hoogte van de nieuwere en nieuwste litteratuur omtrent het gewoonterecht der Indonesiërs; vooral van Kruyt's en Mallinckrodt's uitnemend werk, en van Vollenhovens „Adatrecht van Nederlandsch Indië" wordt druk gebruik gemaakt. Zeer onvoldoende echter schijnt, ja blijkt te zijn de kennis van den schrijver omtrent de vergelijkende Ethnologie; het komt mij voor, dat hij van de zeer weinigen, die hij hier noemt, geen enkelen wezenlijk bestudeerd heeft, noch hun toegang tot zijn denken (niet magisch) heeft gegeven. Hij onderscheidt de misdrijven tegen individuen van die tegen de gemeenschap; van de litteratuur over het individu bij de primitieven, nu al vrij uitgebreid, is hem klaarblijkelijk niets bekend. L. decreteert, dat het individu nog geheel op den achtergrond staat, „en de groepsziel nog zeer werkzaam is"' zou de heer L. ons in niet-magisch woorden, kunnen duidelijk maken, wat een „groepsziel" eigenlijk is? En hoe die groepszielwerkzaamheid er toe leidt, dat vooral sexueele beleedigingen nog veel meer groepsgevoelens en -storingen zijn (blz. 66). Het kennen en erkennen van het individu noemt L. later (bl. 110) „aanzien des

persoons", een nieuwe term in de Ethnologie: geen mooie. Schaking en overspel maken anders nog al een individueelen indruk!

Heeft de heer L. zich nooit afgevraagd of hij niet iets uit de Ethnologie kon leeren, o.a. wat betreft de methode van het onderzoek en van de bewijsvoering? Het komt mij voor, dat de heer L. niets bewijst, trouwens ook nooit zijn eigen beweringen verdedigt, geen poging doet den lezer te overtuigen. „Mijns inziens" is vaak zijn eenig argument, ook wel: „Het ligt voor de hand".

Men twijfelt of hij wel inziet, dat die heele tros van magische denkbeelden niets meer is dan, op zijn mooist, een theorie met haar technische termen, die zooals bij vele theologieën maar zeer betrekkelijk geloofd wordt. Hij zegt dan ook vaak na de magische termen aangehaald te hebben „in den grond zijn alle delikten gevoelsverstoringen en benadeelingen van individu of groep", (bl. 21, 57, 68). Zeer juist. Ware de heer L. hier maar bij gebleven!

Het geloof in de magie verandert maar heel weinig in het werkelijke gedrag: zelfs ieder toovenaar eet, drinkt, slaapt, jaagt, bebouwt zijn land, vecht, plant zich voort, zoo goed als de ergste materialist. Geen enkele gaat er bij zitten en toovert er op los. Hun gevaarlijkheid komt pas voor den dag in drie gevallen: 1) als ze met positieve middelen de magische gaan helpen, 2) wanneer het vaste geloof tot daden voert als heksenvervolgen, bestraffing van zwarte kunst, 3) als de betooverde er in gelooft en dan sterft, wegkwijnt of op andere wijze offer der suggestie wordt (liefdedrank en derg.). Verovering van gezag door tooverkunsten kan men ook nog noemen, ook wel op dezelfde wijze geboden troost. (blz. 40). Ik heb niet gevonden, dat Dr. L. zulke werkelijke gevolgen der tooverij naspoort. Hij zoekt evenmin naar gevallen, waar het toovergeloof reeds zoo verzwakt is, de kritiek misschien begint te werken, zoodat de reëele gevolgen uitblijven, zooals Hose bij Dajaks al ongeloof tegenkwam.

Ik moet nog even noteeren, dat de heer L. de groote ontwikkeling en teerheid der Indonesische emotionaliteit toeschrijft aan het „physisch milieu" (warmte + lichte levensstrijd, bl. 26); het „physisch milieu" kan nog meer op bl. 86: het maakt de traditie zoo sterk (ook bij de Angelsaksen in alle klimaten en milieu's), zeer stabiele maatschappijen kwamen, meen ik, in alle klimaten voor.

Hij toont niet aan, dat het zoo is, en bewijst de juistheid der hypothese door vergelijking evenmin. Kenmerken van die emotionaliteit geeft hij niet; hij stelt ook niet vast, dat andere tropenbewoners even zoo teergevoelig zijn (Melanesiërs, Negers etc.). De compositie zou geen evolutie van de wraak zijn (bl. 70); geen woord tot bewijs, alhoewel de wraak er door vervangen en magische waarden er bij geruild worden, die, toevallig haast altijd, ook materieele of sociale waarde bezitten (bl. 70). Overspel is zeer zeker een gevoelskrenking (bl. 78); voor den echtgenoot hoogst waarschijnlijk, maar in „besloten gemeenschappen" (d.w.z. afgezonderde groepen) is het nog meer een groepsgevoelskrenking (79). De jaloersche Boschjesman is het er niet mee eens (zie mijn „Gesamm. kl. Schriften III 1935: 406, naar Campbell).

Ik moet hier mijn bloemlezing staken. Gaarne erken ik den grooten ijver en de belezenheid van den schrijver. Of de Indonesische rechtspraak bij zijn beschouwingen baat zal vinden, durf ik niet beslissen. Wel komt het mij voor, dat zeer ernstige studie van Ethnologie en Psychologie den heer Lesquillier op het door hem betreden gebied ten goede zal kunnen komen.

S. R. S.

Mr. J. A. E. Buiskool: De verkrijging van de onafhankelijkheid der Philippijnen. diss. Amsterdam. H. J. Paris 1935.

De titel van dit proefschrift dekt den inhoud niet, wat de schrijver gemakkelijk had kunnen voorkomen. Voor een Nederlander — door Nederlandsch-Indië ten nauwste met de Pacificproblemen verbonden — is de verkrijging van de onafhankelijkheid der Philippijnen een totaal andere gebeurtenis dan voor den Amerikaan of den Japanees, terwijl de werkelijke belangen der Philippinos daarbij een factor vormen van zeer weinig gewicht. Worden de politieke zorgen van Nederland in Indië vergroot en die van het continentale Amerika verminderd door de onafhankelijkheid der eilandengroep in de belangrijke Westhelft van den Grooten Oceaan — tusschen Insulinde en het Japansche imperium — Japan zal de in de provincie Davao begonnen oeconomische penetratie voltooien en de van Amerika bevrijde Philippijnen des te steviger gaan beheerschen ten bate zijner eigen machtspositie. Nu reeds komen de Philippijnen na Brazilië het meest in aanmerking als emigratiegebied der Japanners en 80 PCt. der vermaarde Manila-hennep wordt door Japansche ondernemers geproduceerd. Aldus beschouwd is de verkrijging van de onafhankelijkheid der Philippijnen geen uitsluitend juridisch probleem maar een vraagstuk, dat meerdere zijden der sociale wetenschappen raakt.

Den schrijver ontging dit nog niet toen hij zich — bij de indeeling van zijn werk in de eerste vier hoofdstukken — terecht beperkte tot de staatsrechtelijke verhouding van de Philippijnen tot de Vereenigde Staten en deze verhouding op verdienstelijke wijze schetste. Maar bij de behandeling van het onafhankelijkheidsstreven in de Philippijnen, dat hij in een slotbeschouwing nog eens, doch nu te veel van het standpunt van een koloniseerende mogendheid bekijkt en in deze slotbeschouwing had hij — trouw aan zijn doelstelling — een ruimer blik moeten toonen, zoowel voor de niet zuiver juridische kanten van dit streven zèlf als voor de politieke, sociale en oeconomische gevolgen daarvan voor de Pacific. De overgenomen bijlagen A. B en C, die 63 bladzijden van de 170 vullen, konden dan zonder bezwaar vervallen. Vooral het onbehandeld laten der oeconomische oorzaken van het prijsgeven door de Unie in den huidigen crisistijd van de eens onder betere omstandigheden zoo sterk begeerde Philippijnen is een voelbaar gemis. De literatuurlijst verklaart dit terstond; het jongste der gelezen of geraadpleegde boeken is van 1930. Voor een in 1935 verschenen werk over een actueel onderwerp toont dit wel bezwaren. De schrijver behoude echter zijn eerlijke belangstelling voor niet-Europeesche vraagstukken en raadplege eens de jaarlijksche publicaties van het Institute of Pacific Relations.

H. ROOS.